

Psykologi, samfunn og etikk

Ole Jacob Madsen

professor i kultur- og samfunnspsykologi, Psykologisk institutt, UiO

Vi antar at samfunnet vil bli mer humant om bare psykologene finner sin stemme og blir hørt. Er det en rimelig antakelse?

Denne artikkelen stiller spørsmål ved psykologiens etikk vis-à-vis samfunnsutviklingen i Vesten i senmoderniteten. Artikkelen undersøker hvorfor profesjonens bevissthet om ansvar og etikk begrenser seg til det terapeutiske rom og forskningslaboratoriet når psykologien, som denne artikkelen søker å demonstrere, har spilt en viktig rolle i samfunnsutviklingen i vestlige demokratier i siste halvdel av det 20. århundret.

På Landsmøtet for Norsk Psykologforening (NPF) i 2004 ble det besluttet at et av hovedsatsingsområdene for perioden 2005 - 2007 skulle være: «Psykologiske synspunkter må sterkere inn i samfunnsdebatt og samfunnsplanlegging.» (NPF, 2007). Dette målet lå i hele perioden som en lenke på forsiden av hjemmesiden til Psykologforeningen. Om man trykket på lenken, ble man imidlertid henvist til en tom side. I motsetning til andre hovedsatsingsområder for samme periode forelå det ikke noe registrert innhold. Denne anekdoten kan tjene som en illustrasjon på dette hovedsatsingsområdets skjebne: Det var bred enighet om at psykologiske synspunkter måtte sterkere inn i samfunnsdebatt og samfunnsplanlegging, men ingen lot helt til å vite hvordan dette skulle innfris.

Psykologien og nyliberalismen profitterer begge på et system av utilfredse og skadde individer

Hvordan forklare det tilsynelatende misforholdet mellom ambisiøse mål og fravær av konkrete tiltak? For å foregripe svaret jeg vil gi: fordi det allerede for lengst hadde skjedd. Psykologien *har spilt*, og *spiller*, en sentral rolle ikke bare i samfunnsdebatt og samfunnsplanlegging, men også i samfunnsutvikling. Psykologiens sosiopolitiske innflytelse i Vesten over de siste tiårene har imidlertid ikke bare vært av positiv art. Dette temaet er det imidlertid liten bevissthet om. Dermed blir ikke det som burde være profesjonens viktigste spørsmål, stilt: Fungerer psykologien frigjørende eller undertrykkende i samfunnet?

Om man relaterer spørsmålet om psykologiens samfunnsinnflytelse til psykologprofesjonens etiske retningslinjer, finner man i *Etiske prinsipper for nordiske psykologer* (1998) (heretter *EPNP*) to bestemmelser som nevner samfunn eksplisitt: «Psykologen er oppmerksom på hvordan samfunnmessige og arbeidsmessige betingelser kan fremme eller hemme hensiktsmessig bruk av hans/hennes kompetanse og metoder» (NPF, 1998, § II.2) og «Psykologen er oppmerksom på det profesjonelle og vitenskapelige ansvaret han/hun har overfor sine klienter og overfor den organisasjon og det samfunn som han/hun lever og arbeider i» (NPF, 1998, § II.3).

De etiske forskriftene for nordiske psykologer slår fast at psykologen skal opptre ansvarlig overfor samfunnet man lever og arbeider i. Dette vil nok alle utøvere av faget akseptere som relativt ukontroversielt. Spørsmålet som melder seg, er imidlertid: hva skal man her forstå med «ansvarlighet»? *EPNP* sier ingenting om hva slags verdigrunnlag psykologen bør ha for sine etiske vurderinger i forhold til samfunnet. Det blir derfor lite substansielt å snakke om kategorier som ansvarlighet, påvirkning og samfunnsansvar uten en nærmere bestemmelse av innholdet for disse

som nødvendigvis må forutsette en stillingtagen til verdispørsmål. Denne mangelen på en verdituftet bestemmelse av hva et godt samfunn er, og hva ansvarlighet i forbindelse med dette er, gir inntrykk av at psykologien forstår seg selv som en relativt nøytral aktør i forhold til samfunnet og sosiopolitiske tema. Som jeg vil vise: I nyliberalismens tidsalder gir det grunn til bekymring.

Bare gjennom en selvransakende gjennomgang av hvilken kraft og politisk valør det psykologiske prosjekt har overfor det samfunnet det inngår i, kan man relatere målet om samfunnspsykologisk ansvarlighet til praksis. Det krever at man relaterer sitt eget virke til det samfunnet man lever i. Selv om psykologien riktignok er et mindre system i det større sosiale systemet, er likevel ikke psykologiens påvirkning uten virkningsfulle konsekvenser (Prilleltensky, 1989). For å forfølge dette perspektivet er det nødvendig å gå utover profesjonens etiske horisont: den hippokratiske ed (å søke den beste behandling for sine pasienter, og beskytte dem mot skade og urett), som de fleste terapeuter nok har som sitt moralske kompass, og innføre et bestemt vitenskapssosiologisk perspektiv på psykologiens nære historie og vekst i vestlige demokratier som via perspektivene til Foucault, Rose og Cushman viser at psykologien er ubønhørlig knyttet til samfunnsutviklingen.

Profesjonshistorie i en samfunnskontekst

Ut fra en vitenskapssosiologisk historieforklaring får en vitenskap sin aktualitet og legitimitet når samfunnet har behov for den. Den franske filosofen Michel Foucault interesserte seg i sin forelesningsrekke ved Collège de France mot slutten av 1970-tallet for endringer i styresettet i europeiske statsapparat i det 16., 17. og 18. århundret (Foucault, 2002). Skiftet i styringssystem oppstod da staten, fra hovedsakelig å herske over geografiske territorier, går over til å herske over befolkninger. Med behovet for å *herske* over en befolkning dukker også behovet for å *beherske* borgerne for staten. Dermed får teknikker som gjør staten i stand å kontrollere borgerne mest mulig effektivt, aktualitet og legitimitet. Blant selvets teknikker vokser psyvitenskapene som psykiatri og psykologi frem fordi det eksisterer et behov i statens regjeringssett for å kunne telle, måle, informere og påvirke borgerne.

Foucault trekker en historisk linje fra endringer i styresett mot slutten av den europeiske middelalder på 1500-tallet til dannelsen av de moderne, liberale vestlige demokratier og til omslaget fra et liberalt styresett til et nyliberalt styringssystem i Vesten ut gjennom det 20. århundret. I vestlige demokratier utvikler det seg en regjeringssrasjonalitet hvor målet for statens tilstedeværelse i borgernes liv er størst grad av usynlighet, i kombinasjon med størst mulig grad av kontroll. Ifølge idealet for den nyliberale styringskunst regjerer staten best ved å regjere *langs med* borgernes utfoldelse av sitt liv, ikke *på tvers* av den. Det søkes derfor en styring utenom staten, der borgerne i størst mulig grad skal styre seg selv. Utøvelsen av autoritet blir en terapeutisk virksomhet der målet er å forandre måten individene styrer seg selv på. Effektiviteten i den nyliberale regjeringssrasjonalitet ligger i at staten og borgernes interesser går hånd i hånd, uten påviselige former for ytre tvang eller påbud. Borgerne blir til brukere hvor makten er subjektivert og internalisert som individets selvsagte frihet og rettighet til å regjere og forvalte seg selv. Foucault benytter det uoversettelige, megetsigende begrepet *gouvernementalité* (engelsk: governmentality) for å illustrere den sammenblandingen som skjer mellom statens usynlige hånd og borgernes bevissthet (Foucault, 2002).

Den britiske sosiologen Nikolas Rose har, inspirert av Foucault, gitt en historisk fremstilling av psykologiens fremvekst i Storbritannia gjennom hele det 20. århundret som en prosess der profesjonsbygging og samfunnsutvikling har gått hånd i hånd helt frem til Tony Blairs nyliberale regjering New Labour på 1990-tallet: «the history of psychology in liberal societies joins up with

the history of liberal government» (Rose, 1996, s. 12). Rose (1999) sin karakteristikk av psykologien i det 20. århundret er at psykologien er blitt en ufravikelig og uunngåelig del av det moderne liv fordi den langt på vei har skapt oss og definerer oss som det aktuelle selv vi forstår oss selv som. I det 20. århundret har psykologiske normer, verdier, forestillingsbilder og teknikker formet måten ulike sosiale autoriteter tenker på om personer, om disse personenes laster og dyder, deres tilstand av sykdom, friskhet, normalitet og patologi. Styringen av personer blir muliggjort fordi de bringes inn i en psykologisk ramme enten det dreier seg om å oppdra et barn, å drive en fabrikk, å administrere en militærtropp eller å behandle en alkoholiker. Psykologien *har spilt* en helt avgjørende rolle i samfunnsutviklingen gjennom å utvikle et autonomt felt av subjektivitet i tråd med samfunnets behov for å regulere denne autonomien. Rose sin genealogiske fremstilling av psykologiens historie er ikke forenlig med tanken om psykologien som et autonomt prosjekt. Psykologiens program vil langt på vei være institusjonelt determinert, og ikke epistemologisk. Det vil si at innholdet i hva psykologien forvalter til enhver tid, hovedsakelig styres av samfunnets behov og interesser. Ikke bare kan psykologiens historie forstås ut fra endringer i samfunnets behov, historien til psyvitenskapene *må* forstås slik, da den er uatskillelig bundet til historien om Vestens utvikling og styresett (Rose, 1999). Psykologien utvikles nemlig som en type praktisk kunnskap eller *tekhne*: psykologien får sin sannhet gjennom dens teknikker. Reglene for utviklingen av disse er igjen strukturert av de institusjonelle relasjonene de har blitt utformet i. Det er verdt å merke seg at Rose er ingen kritiker verken av det psykologiske prosjekt eller det nyliberale styringssett som betinger hverandre: Graden av frihet som er skjenket oss gjennom fremdyrkingen av det autonome subjekt, er ifølge ham historisk uten sidestykke.

Nyliberalismens inntog

Historisk sett blir gjerne nyliberalismens gjennomslag datert til viktige reformer av den amerikanske økonomien på 1970-tallet som følge av dollarkrisen og den påfølgende Reagan-regjeringens økonomiske politikk i USA, og Thatcher-regjeringens overtagelse i Storbritannia i 1979. Her skal det primært handle om filosofiske og ideologiske sider av nyliberalismen, hvis doktrine på mange måter oppsummeres i Thatchers velkjente utsagn: «There is no such thing as society. There are individual men and women and there are families...» I det nyliberalistiske styresett er enkeltmennesket politikkenes fremste målestokk. I Storbritannia på 1990-tallet representerer Tony Blairs New Labour perfektioneringen av ideen om governmentality, da Thatchers tidligere så markante og harde front er erstattet av en tilsynelatende mer human linje. Tony Blair sin såkalte Third Way er sågar blitt treffende omtalt som «neoliberalism with a human face» (Artesis & Sawyer, 2005). De politiske omskifter i den nyliberale konsumentkulturen innebærer en ny økonomisk politikk, som igjen støtter seg på et nytt menneskesyn. Og vice versa, kan man kanskje si, da flere politiske kommentatorer har omtalt kulturen under nyliberalismen som en «enterprise culture» hvis individ forventes å styre seg selv som en bedrift («enterprise self»). Påbudet til borgerne lyder: «Du skal regjere deg selv!» I maktterminologi kan man si at dette imperative kravet henger over hver og en, men hele poenget ved den nyliberale styringskunst er nettopp at det ikke vil oppleves som et maktovergrep av borgeren, men som en internalisert etikk som svarer til psykologiske kategorier som autonomi, selvrealisering og identitetsbygging.

Psykologien fungerer mot sin hensikt ved å undertrykke, ikke frigjøre

Nyliberalismens etos etablerer seg både strukturelt og retorisk i stadig nye samfunnssfærer i vestlige demokratier som Storbritannia, USA og Skandinavia. I stadig flere sektorer og institusjoner,

som sykehus og universiteter, som i utgangspunktet har helt andre oppgaver enn å produsere varer for et marked, dukker begreper som omstilling, incentiv, produktivitet, gjennomstrømming, kvalitetssikring og lønnsomhet i økende grad opp. Statens usynlige hånd blir etableringen av markeder overalt som tjener som agoraer for konsumentkulturens logikk: frihet til å velge alt fra husholdningsprodukter til strømavtaler til sykehus og behandlingsopplegg, som borgerne både juridisk og psykologisk gradvis forstår som en rettighet. Markedet erstatter stat, og kategorier som frihet, fleksibilitet og individuell/individualisme av-løser det som oppleves som reaksjonære tankeformer som tvang, byråkrati og gruppekollektivism. Den nyliberale tenkningens elementære tankeformer er slettes ikke bare en økonomi og en laissez-faire-politikk selv om dens tilhengere vil insistere på nettopp det, men en form for nytale og et godt skjult politisk prosjekt som søker en transformasjon av den sosiale sfære (Bourdieu & Wacquant, 2001), eller av mennesket selv ifølge dens argeste kritikere (Dufour, 2004). Med nyliberalismen har det autonome enkeltindivid blitt det altomfattende politiske referansepunkt per se, uansett om det postuleres av de tradisjonelle liberale partiene eller av moderniserte sosialdemokrater med engelske New Labour som modell (Jørgensen, 2002). I en forstand er vi alle blitt kapitalister og forvaltere av oss selv.

Venstresidens problem

Både internasjonalt og i norsk offentlighet har debatten om venstresidens tapte grep over velgermassene figurert de siste årene. Noe forenklet kan man si at så lenge politikken omhandler individ og ikke klasser eller andre kollektive sosiale systemer, er allerede den politiske debatten etablert over det nyliberalistiske prosjekt sine spilleregler. Nyliberalismens retorikk er å fremstille dette som en irreversibel utvikling og progresjon som markerer en ny historisk epoke. Parlamentsmedlem for det liberaldemokratiske parti i Storbritannia Matthew Taylors utsagn er illustrerende: «Liberal Democrats are beyond left and right: politics have moved on... people have moved on. They want to be treated as individuals, not classes. It is time politicians (and the press) had the same maturity» (Taylor, 2004, s. 16). Nyliberalismens prosjekt truer med å transformere de tradisjonelle bestanddelene av demokratiet. Den franske sosiologen og politiske aktivisten Pierre Bourdieu definerte nyliberalismens program slik: «What is neoliberalism? A programme for destroying collective structures which may impede the pure market logic» (Bourdieu, 1998b, s. 1).

I norsk sammenheng er den politiske pamfletten *Tredje venstre: for en radikal individualisme* (2005) av Marsdal og Wold et forsøk fra venstresiden på «å ta tilbake subjektet». Noe av problemet er imidlertid at for å tale til *homo economicus* og nå de senmoderne velgermassenes språk må de ta nyliberalismens begreper og forståelsesrammer i bruk. «Den kommersialiserte individualismen» som Marsdal og Wold søker å ta tilbake, er ifølge dem selv opprettholdt av det de kaller en «Treenighet» mellom nyliberalisme, postmodernisme og underholdningsindustri som sammen fungerer opprettholdende for den senmoderne konsumentkulturen (Marsdal & Wold, 2005). Det kapitalistiske system og konsumentkulturen avhenger av hvileløse selv på evig jakt etter varer, tjenester og opplevelser som forbedrer deres menneskelige kapital som man under det nyliberalistiske prosjekt er pålagt å forvalte. Det er derfor av avgjørende betydning for det nyliberale prosjekt å inneha strategier som stimulerer borgernes holdninger til konsum og identitet, noe psyvitenskapene og psykologien i særdeleshet kan bistå med.

Den norske psykologen Steinar Kvale har interessert seg for psykologiens stillingtaking til sin tids kulturelle logikk, og spør: har psykologien noen motstandskraft mot sin tids strømninger og føringer, eller kopierer psykologien den bare og simpelthen skyfler folk tilbake i konsumentkarusellen som litt mer autonome konsumenter (Kvale, 1992; 2003)? Et mulig svar på Kvales spørsmål er å vise til

den amerikanske psykoterapeuten og historikeren Philip Cushman's undersøkelse av grunnlaget for den humanistiske psykoterapibevegelsens fremvekst i USA på 50-tallet og 60-tallet (Cushman, 1995). Den humanistiske bevegelsen inspirert av eksistensialismen som var på moten, fremholdt eksistens over essens og postulerte derfor ideen om det tomme selvet. I sin utlegning av denne bevegelsen gjør Cushman så et interessant grep. I stedet for å forstå retningen som frihetsmaksimerende i kontrast til dominerende epistemologiske forestillinger i psykologien, viser Cushman hvordan retningen får aktualitet og legitimitet fordi den fyller viktige behov i den amerikanske økonomien i etterkrigstidens USA. Forestillingen om selvrealisering virker på den ene siden frihetsmaksimerende på det tomme selvet, samtidig som selvrealisering blir et avgjørende statlig imperativ på borgernes autonomi. Det er fordi den legger grunnlaget for en konsumentkultur der identitetsbygging blir helt nødvendig for subjektets forvaltning av sin menneskelige kapital, samtidig som det muliggjør en begjærspolitikk der behov blir en manipulerbar størrelse for markedet. Ideen om det tomme selvet som hele tiden må fylles, passer perfekt inn i en tid da den amerikanske økonomi var avhengig av kjøpekraft og kjøpevilje hos befolkningen for å komme økonomisk på fote etter andre verdenskrig. Kapitalismekritikken fra venstresiden hevder i denne sammenhengen at den sene kapitalismen har vært helt avhengig av fremdyrkelsen av en individualismeideologi som kamuflerer at mennesket i virkeligheten er fratatt en subjektiv autonom identitet. Friheten som den nyliberale ideologien selger, er en frihet satt i et system der de frie valgene mellom ulike konsumentprodukter ikke får noen konsekvenser utover variasjon i privatsfærens identitetsbygging. En frihet til å velge? Ja. En frihet til å endre? Nei.

Tradisjon og historie

Fra et samfunnsperspektiv er ikke bare psykologien dønn konservativ, den er også aktivt konserverende

Det er viktig å minne om at perspektivet som er anlagt her, ikke er uttømmende for den helbredende eller frigjørende kraft den humanistiske psykologien eller eksistensialismens maksime kan ha for mennesker. Det vitenskapssosiologiske blikket som er anlagt her, er imidlertid avgjørende for å innramme psykologiens tankegods i større sosiale og politiske narrativer som rører ved forestillingen om psykologiens episteme som relativt autonomt. Det er i den sammenheng interessant å merke seg hvordan vitenskapshistoriefortellingen i psykologien gjerne har fremstilt den humanistiske bevegelsen som en reaksjon på psykoanalysens og behaviorismens mekanistiske menneskesyn, som om psykologien utvikles i ideenes verden uten tilknytning til det samfunnet den vokser frem i. Alternative historiefremstillinger av psykologiens utvikling som Cushman gir, på-viser at idéstrømninger i psykologien dukker opp fordi de er nyttige for samfunnet, og fordi de lar seg påvirke (som alt annet) av sin tids zeitgeist. Hvis man ser på konsumentkulturen i de siste tiårene og en av de mest toneangivende nye retningene innenfor psykoterapi - narrativ terapi, hvor klienten applauderes frem av terapeuten til å danne nye fortellinger og identiteter, er dette en gjennomgripende postmoderne skapning, hvor eksistensfilosofiens selvrealisering er videreført og oppdatert til vår tid. Postmodernismen selger ideen om det suverene individ som hele veien kan skape seg selv ved å anskaffe (les: shoppe) nye livsprosjekter og identiteter. Koblingen mellom postmoderne retorikk og kapital ble tydelig når Bergens nye kjøpesenter, eller opplevelsessenter, som det gjerne vil kalle seg, Xhibition, ble lansert med budskapet: «Er du klar for et helt nytt selv?» (Madsen, 2004). Den postmoderne narrativismens idé om «alt» som en fortelling er i likhet med eksistensialismens «det er ikke hvordan du har det, men hvordan du tar det» på sitt beste en frigjørende tanke for det lille

mennesket, men på sitt verste en ideologisk skapning som stimulerer til et ansvarløst og passivt aksepterende forhold til den ytre verdens sosiale og politiske landskap. Et tentativt svar på Kvaless spørsmål om psykologiens forhold til sin tids kulturelle logikk synes å være: ikke bare reflekterer psykologien passivt samtidens kulturelle logikk, den har også vært aktivt deltagende i den kulturelle logikkens fremdyrkelse.

Individualiseringsprosesser

Den utbredte oppfatningen av selvet som den senmoderne kulturs fremste referansepunkt må også sees i sammenheng med den sosiologiske prosessen som kalles individualisering. Individualisering henspiller på en prosess der individet i økende grad blir årsak til og holdt ansvarlig for sine suksesser eller sine nederlag (Beck & Beck-Gernsheim, 2002). En samfunnsfære hvor dette har blitt tydelig, er det moderne arbeidsliv, hvor individualiseringsprosesser har medført at arbeidstagere orienterer seg etter individuelle karrierer, bonuser og lønssystem, hvor jobbuførhet skyldes utbrenthet, manglende mestringsstrategier osv. Stadig økte krav til effektivisering, mobilitet og omstillinger får i tiltagende grad et uttrykk som det blir den individuelle arbeidstagers ansvar å forvalte til en suksess eller et nederlag. Slik sett gjennomgår arbeidslivet viktige endringer som kun vil oppleves som et individuelt anliggende av mestring eller uførhet, stress eller manglende mestringsstrategier. Løsningen som foreskrives for langtidssykemeldte, kan så være individuell psykoterapi som i utgangspunktet vil kunne hjelpe den enkelte, men som samtidig bidrar til at individualiseringen eksisterer i et velfungerende system der transformasjonen av arbeidslivet og de politiske reformasjonene som innsettes, blir tilslørt ytterligere ved at man tvinges til å forstå problemene som et individuelt anliggende, i motsetning til å attribuere uføret til sosiale, strukturelle eller politiske forhold man så kunne organisere seg imot. Den danske kliniske psykologen Carsten René Jørgensen hevder at den kliniske psykologien må sies å ha spilt en ubevisst, men avgjørende rolle i styrkingen av slike individualiseringsprosesser i den senmoderne kultur (Jørgensen, 2002).

Ifølge den tyske sosiologen Ulrich Beck er individualisering knyttet til en rekke forhold ved modernitetens oppløsning som storfamiliens oppløsning, sosial mobilitet, større økonomisk frihet, kvinners rettigheter osv. som tvinger seg frem (Beck, 1986/1992). Samtidig fremholder Beck at individualisering også er en ideologisk prosess som påvirkes av politiske intervensjoner og kan forsterkes eller forminskes. Den kliniske psykologien og det terapeutiske prosjekt har således spilt en medvirkende rolle i forsterkningen av disse individualiseringsprosessene i senmoderniteten ifølge Beck (1986/1992).

Den tidligere nevnte Rose fremhever nettopp individualisering som en av psykologiens fremste teknikker for å skape et felt som reguleres av det nyliberale styringssett der subjektene styres gjennom dets begjær (governmentality). Synet på slike prosesser er med andre ord avhengig av en normativ stillingtaking: Rose er en av forsvarerne av New Labour og livet under nyliberalismen. Kritikerne av nyliberalismen hevder at individualisering er et ledd i det nyliberale prosjekts radikale transformasjoner av det demokratiske system (Bourdieu, 1998a). Markedet er i den sene kapitalismen avhengig av nye pseudobehov, da tradisjonell etterspørsel og tradisjonelle behov ikke er inntjenende nok. Konsumentkulturens profittmaksime er av natur sosialt urettferdig og retter seg i dag hovedsakelig etter dem hvis primære behov er tilfredsstilt, og som samtidig har økonomiske handlekraft til å forfølge nye og skapte behov (Barber, 2007).

Det humane alibi

Noe av årsaken til den nyliberale ideologi og konsumentkulturens motstandskraft er nettopp en mektig legering som omhandler selvets utforming og begjær. Det har alltid vært slik i kapitalismens utviklingshistorie at den har fått sin legitimitet gjennom en meningsfelle i åndsproduksjonen: den er og vil alltid avhenge av en bestemt etikk som individet internaliserer som et livsprosjekt. For eksempel så den tyske sosiologen Max Weber tidlig at drivkreftene og mulighetene for kapitalismens ekspansjon ikke er et rent økonomisk regnestykke, men avhenger av utbredelsen av kapitalismens ånd (Weber, 1920/2001). I *Den protestantiske etikk og kapitalismens ånd* (1920/2001) påviser Weber et særegent bånd mellom børs og katedral. En bestemt moralholdning (etos) vokser frem i Vesten gjennom kapitalismen og protestantismens affinitet for hverandre. Målet om å øke Guds ære på jorden og kapitalismens ånd der tid er penger, legeres. I det senmoderne sekulariserte Vesten har kristendommen (særlig i Nord-Europa) ikke lenger samme oppslutning som på Webers tid. I *The New Spirit of Capitalism* (1999/2005) slår sosiologene Boltanski og Chiapello imidlertid fast at kapitalismen i det 21. århundre (fortsatt) er avhengig av (en) ånd for å kunne engasjere folk i produksjon og handel. Når mennesket ikke lenger vender seg til en autoritet som Gud, vender det seg i dagens kultur innover til seg selv, der selvet blir det moralske sentrum for hvorledes det moderne subjekt orienterer seg i verden. Det oppstår en autentisitetsetikk som er individuell og selvfundert. Strukturen i Webers påviste legering har derfor samme aktualitet i dag, men den autoritative grunngeving som borgerne internaliserte i form av den protestantiske etikk, er i dag erstattet av en selvtuftet grunngeving som kan kalles en *terapeutisk etos*. Begrepet om den terapeutiske etos oppsummerer det en rekke kulturkritikere påviser i Vesten gjennom siste halvdel av det 20. århundret: en kultur der et psykologisk moralsett og tenke- og talesett blir alt mer dominerende med Selvet som alle tings årsak og løsning (Madsen, 2004). Det senmoderne enkelte menneske under nyliberalismens konsumentkultur - *homo economicus* - erstatter det kartesianske *cogito ergo sum* gjennom konsum og identitetsbygging som nå blir menneskets primære oppbyggelige aksjon. Den protestantiske etos innebar at mennesket skulle produsere for å tjene Guds ære på jorden, den terapeutiske etos innebærer at mennesket skal konsumere for å tjene seg selv (selvrealisering). Samfunnsøkonomien har gått fra et produksjonssamfunn til et reproduseringssamfunn og til et konsumsamfunn. Den terapeutiske etos tjener som en sekulær erstatning for den protestantiske etikk i senmodernitetens kapitalistiske konsumentkultur. Hin enkelte er ansvarlig for å forvalte sin menneskelige kapital på best mulig sett. «Foretaksselvet» styrer og administrerer seg selv i tråd med styringen av bedrifter (Lash, Heelas & Morris, 1996). Individualiseringen, som tilsynelatende virker styrkende for selvets autonomi, innsettes på bekostning av strukturelle løsninger på sosiale problemer. Når Tony Blair hevder at det største problemet med fattigdom er konsekvensene det har for folks selvtillit (Furedi, 2004), er dette et utslag av den terapeutiske etos i samtiden. Nyliberalismens forståelsesapparat av sosiale og økonomiske ulikheter er individuelt og privatiserende, og i sin ytterste konsekvens umyndiggjørende (Furedi, 2004). Psykologien har fått sitt mandat på grunn av sin vilje til å tilby sin ekspertise og sin manglende vilje til å stille spørsmål ved sin rolle i fremdyrkelsen av nyliberalismens subjekt: *homo economicus*.

Jeg har nå vist hvordan psykologien har interagert med en samfunnsutvikling som i økende grad er dreiet omkring selvet som alle tings opphav og løsningen på samfunnets uløste konflikter. Det er her snakk om svært komplekse forhold, som utvilsomt er del av modernitetens fremvekst og oppløsning. Ikke slik at psykologien driver frem denne utviklingen i seg selv. Den er snarere en konsekvens av en sekularisert og individrettet vestlig kultur. Men spørsmålet som melder seg, blir om psykologien også til slutt blir en del av denne «sykdommen» og ikke lenger bare en del av «kuren». Flere kommentatorer har for eksempel påpekt hvordan det er i den kapitalistiske økonomi

sine interesser at konsumentene er rastløse og utilfredsstilte sjeler, med stadig nye og udekkete behov (Barber, 2007), eller som pønkrockerne i The Clash i sin tid uttrykte det: «I went to the market to realise my soul / cause what I need I just don't have» (The Clash, 1979).

Det vil bli for omfattende å drøfte psykiske lidelsers etiologi her. Men i det samfunnskritiske perspektiv vil man langt på vei forstå økningen av psykiske lidelser blant Vestens populasjoner som direkte eller indirekte forårsaket av samfunnsutvikling og samfunnsorganisering. Anklagen mot det kapitalistiske system som generator av menneskelige lidelser har vært fremsatt helt fra Marx sin tese om fremmedgjøring. I dagens senkapitalistiske konsumentkultur forholder det seg kanskje noe annerledes enn i det moderne industrisamfunnet Marx så konturene av. Nå er det kanskje alle mulighetene, snarere enn frarøving av muligheter, som er problemet for mange. Selvrealiseringens budskap om at alle bærer på noe unikt som det er deres plikt å uttrykke og forvalte, kan vise seg som en kulturell oppskrift på depresjon for alle de som opplever mangelen på samsvar mellom ambisjoner og evner på kroppen. Ekstra betenkelig vil det være at individualiseringsprosessene gjør det vrient å relatere tilkortkommenhet, ulykke eller psykisk lidelse til noe utover en selv. Psykologien risikerer dermed på et systemnivå å bidra og opprettholde de menneskelige lidelsene den er satt til å lindre og helbrede (Jørgensen, 2002), da den i tillegg til sin manglende bevissthet vil oppleve en enorm suksess i form av etterspørsel av sine tjenester av de ulykkelige og utilpasse sjelene i denne kulturen. Spørsmålet som melder seg, er kontroversielt, men betimelig å stille i denne sammenhengen: Fungerer psykologien frigjørende eller undertrykkende i et samfunnsperspektiv?

Psykologien har fått sitt mandat på grunn av sin vilje til å tilby sin ekspertise og sin manglende vilje til å stille spørsmål ved sin rolle i fremdyrkelsen av nyliberalismens subjekt

Psykologien som frigjør eller undertrykker?

I landskapet av vitenskapssosiologiske fremstillinger av psykologiens fremvekst og vekst i senmoderniteten finnes et vidt spekter av teoretikere som gir psykologien alt fra æren til *skylden* for friheten enkeltmennesket forvalter i konsumentkulturen hvor den enkelte er pålagt «å regjere seg selv» (Madsen, 2004). Felles er likevel de ulike teoriene sosiohistoriske perspektiv på psykologi som et grunnleggende normativt og ideologisk prosjekt. Ulikhetene disse imellom blir da en politisk uenighet om hvilken retning psykologien og samfunnet bør ta. Rose gir psykologien æren for å ha skapt oss til de subjektene vi tar oss selv som, med den historiske grad av frihet vi kan forvalte. Rose mener at spørsmålet om mulige negative effekter av psykologiens innflytelse blir metafysisk spekulasjon hvor man er nødt til å postulere helt andre former for subjektivitet enn dem vi i dag forstår oss selv som selv gjennom. Blant radikal kapitalismekritikk, gjerne med utspring i nyere fransk filosofi som poststrukturalisme, finnes imidlertid denne viljen. Da blir psykologien en svært problematisk størrelse som fungerer legitimerende og konserverende for forsøk på å bryte med konsumentkulturens logikk. Psykologien virker opprettholdende av status quo og motvirkende for forsøk på brudd med vår tids dominerende kulturelle logikk. Spørsmålet om psykologien blir et problem eller ikke i forhold til samfunnsutviklingen, koker ned til politisk overbevisning. Om man mener som Rose at vi lever i de beste av de beste demokratier med en historisk frihet til å realisere og skape oss selv, er det intet mer å hente her. Hvis det derimot er slik som Kim Larsen (2006) nylig har hevdet, at norske psykologer i likhet med norske journalister befinner seg klart til venstre for midten av det politiske spektrum, er det grunn til bekymring på vegne av profesjonens selvinnsikt.

I den terapeutiske kultur vil psykologien danne det kulturelle rammeverk slik religion eller magi har fungert meningsdannende og innrammende for samfunnet tidligere i historien. Selv om man slik sett kan betrakte psykologien som determinert av historiens utvikling som en sekulær avløser i et rasjonalisert univers og forsvare dens legitimitet, er det fremdeles vesentlig å sette spørsmålstegn ved den sosiale virkelighet og orden psykologien konstituerer. Dette er nettopp hva radikalere til alle tider har gjort. Å gå til «roten av problemet» later imidlertid til å være en fremmed logikk blant psykologiens modaliteter.

Psykologiens konservatisme

Et heller vanlig mønster i menneskers politiske orientering gjennom et helt liv er at de i ungdomstiden er idealistiske og radikale og som voksne gradvis blir mer realistiske og konservative. Psykologiens «livsløp» synes å minne om dette: som ung vitenskap sto den på barrikadene mot kapitalkrefter og psykiatervelde, som voksen og etablert har den et mer tilbakeleent og konservativt blikk på verden. Enkelte har sågar argumentert for at psykologien i dag fungerer opprettholdende for *status quo* og det bestående gjennom sin manglende forståelse for det ideologiske grunnlaget for etterspørselen av dens kompetanse (Prillelensky, 1989).

Selv i et relativt ukontroversielt standardverk som *Psykoterapi med voksne* (1993) av Geir Høstmark Nielsen og Anna Louise von der Lippe innrømmer forfatterne at psykoterapi nok må regnes som en *konservativ institusjon* (Nielsen & Lippe, 1993). Denne innrømmelsen kan nok virke relativt uskyldig for den vanlige leser fra et privilegert utsyn på verden fra et velfungerende norsk velferdssamfunn. Men går man slike karakteristikker nærmere i sømmene, avdekkes en relativt ubehagelig og urovekkende sannhet. Nielsen og von der Lippes karakteristikk henviser nemlig til den tidligere nevnte Cushman, som har vist hvordan psykoterapi har vært viktig for etableringen og stabiliseringen av den amerikanske økonomi etter andre verdenskrig (Cushman, 1990). Psykologien er med andre ord en samfunnsinstitusjon som opprettholder *status quo*.

Påstanden om psykologien og *status quo* vil kanskje virke noe besynderlig på den jevne terapeut: er det ikke slik at ens gjerninger som terapeut opererer med et mål om forandring, som fra klientenes syn på sin virkelighet representerer noe omveltende og dermed radikalt? Her kan enkel systemteori virke oppklarende, noe som virker på ett nivå, kan ha en annen effekt på et annet nivå, og noen ganger kan effektene være innbyrdes motstridende. Som er tilfellet her. Fra et samfunnsperspektiv er ikke bare psykologien dønn *konservativ*, den er også aktivt *konserverende*. Om man konsulterer konservatismebegrepets innhold i *Fremmedordboken*, avdekker det minst to interessante essenser. I politikken innebærer konservatisme «å bevare det bestående og overleverte; som vil holde fast ved den bestående samfunnsordning», mens det i medisinen betyr «å bevare en angrepet legemsdel fremfor å foreta et operativt inngrep» (Berulfsen & Gundersen, 1986, s. 191). Denne behandlingssideologien fra legevitenenskapen kan overføres på psykologiens rolle i forhold til samfunnet og individet. Psykologiens konservatisme består i å bevare det skadede individet fremfor å foreta operative inngrep på samfunnsstrukturen som i mange tilfeller er årsak til de psykiske lidelsene. Dette er i seg selv problematisk, gitt forholdet mellom behandling og forebygging. Spørsmål om effektene av behandling er hovedsakelig individuelt og faginternt, mens spørsmålet om forebygging er fundert på samfunnsnivå og eksternt; her tvinges man til å ta stilling til spørsmålet om den eksisterende samfunnsordningen vi har, er god og sunn eller dårlig og skadelig. *Status quo*-selvdiagnosen innebærer også at psykologen søker å *konservere* subjektet. Ifølge *Fremmedordboken* er *konservering* «å beskytte mot ødeleggelse» og «å legge ned hermetisk» (Berulfsen & Gundersen, 1986, s. 191). Det edle motivet som mennesket beskytter mot den ødeleggende utviklingen, kan imidlertid

risikere å innebære og legge ned subjektet hermetisk mot omverdenens næringsgivende fylde. I et systemperspektiv virker forsvaret for enkeltmennesket privatiserende og til slutt isolerende. Resultatet er et stadig mer avhengig og hjelpetrengende individ. Beskyttelsen av enkeltmennesket risikerer dermed å virke mot sin hensikt. Veien til helvete er som kjent brolagt med gode forsetter (også for psykologer).

Psykologien er en teknokrat for samfunnets tannhjul, uten den intellektuelles blick og vilje til å bry seg med maskineriets formål

Konklusjonen i vår egen tid er at psykologien tilsynelatende er et konservativt prosjekt som støtter status quo og de dominerende samfunnsstrømmer som det nyliberalistiske prosjekt. Kapitalismen og det nyliberale prosjekt er imidlertid selv ikke konservativ. Kapitalismens dynamikk gjør den til den minst konservative samfunnskraften som finnes (Vetlesen, 2007). Den er et progressivt og progredierende prosjekt der alle ting til slutt eksisterer langsmed kapitalismens logikk. Kritikerne av den hevder at det kapitalistiske system spekulerer i å holde folk utilfredse og rastløse. Psykologien, gjennom sin konserverende evne til å nedlegge individet hermetisk som totalt ansvarlig for sin sosiale posisjon, fungerer dermed opprettholdende og understøttende for det nyliberale prosjekt som enkelte kritikere kaller en dyptgripende transformasjon av menneskets natur (Dufour, 2004). Opprettholdelsen av status quo under nyliberalismen er uetisk og skadelig. Psykologien i et slikt samfunnsperspektiv fungerer mot sin hensikt ved å undertrykke, ikke frigjøre. Dette kamufleres gjennom den individuelle frigjøring den tilbyr på individnivå.

Psykologi og samfunn hånd i hånd

Vår tids samfunnsutvikling har tjent psykologien, da den har blitt høyt etterspurt. Om vi igjen konfererer med de etiske retningslinjer: «Psykologen er oppmerksom på hvordan samfunnsmessige og arbeidsmessige betingelser kan fremme eller hemme hensiktsmessig bruk av hans/hennes kompetanse og metoder» (NPF, 1998, § II.2), blir det tydelig at problemet er at det politiske nyliberale prosjekt gir samfunnsmessige betingelser som har fremmet, og fremmer, betingelsene for psykologien i å bruke hennes kompetanse og metoder. Derfor blir diskursen om psykologen og samfunnet alltid *ekspansiv*, som i Psykologforeningen sine mål for 2005 - 2007.

Det finnes intet punkt i *EPNP* som innbyr til å se noe problem med psykologi-samfunnsrelasjonen de siste tiårene. Det kritiske er at nyliberalismen og psykologien tjener hverandres sak, og profiterer begge på et system av utilfredse og skadede individer. Individuelle løsninger på strukturelle problemer gir høy etterspørsel etter psykologisk kompetanse. Dette kan være hensiktsmessig for det skadede enkeltmennesket som er overlatt til den totale ansvarlighet for sitt liv, men hemmende for andre politiske løsninger som søker alternativer fra konsumentkulturen vi lever i i Vesten. Det i utgangspunktet helt opprinnelige og basale spørsmålet: Virker psykologien frigjørende eller undertrykkende i dagens samfunn? drukner derfor også i spørsmålet om profesjonslegitimerende mål eller det Larsen (2006) kaller en retorikk som skyver vernet for mennesket foran seg i profesjonsimperialismens tegn.

Selv- og samfunnsforståelse

Vel å merke dukker betenkningen om hvordan psykologien skal influere samfunnsutviklingen, til stadighet opp på ny. President i Psykologforeningen, An-Magritt Aanonsen, forsikrer i en leder i Tidsskriftet i 2005 at «Oppfølging av vedtakene fra landsmøtet er en del av det langsiktige arbeidet med å utvikle psykologers roller og øke psykologiens betydning i samfunnet» (Aanonsen, 2005, s.

152). Psykologiens samfunnsetikk er å tilby sine tjenester på stadig nye felter for med det å innføre en kompetanseheving og økt bevissthet om de ytre sosiale og politiske omgivelsenes menneskelige konsekvenser. Problemet er at skadene for enkeltmennesket allerede er skjedd på et tidligere nivå. Samfunnet og psykologien forstås som to uavhengige autonome felter. Det underliggende synet på forholdet psykologi og samfunn synes å være: «Om en utveksling skal finne sted, vil den utelukkende være av en positiv art. Ergo: psykologien må kjenne sin besøkelsestid og bruke sin helbredende kraft.»

Det finnes engasjerte psykologer som innimellom dukker opp i media med bekymringsmeldinger for menneskets situasjon vis-à-vis samfunnsutviklingen. Engasjementet er prisverdig, tenkningen godtroende og dobbeltmoralisk: psykologens rolle hvis man er samfunnsengasjert, synes å være å varsle om samfunnsutviklingens helseskadelige effekter for enkeltmennesket. Psykologiens bidrag til den samme samfunnsutviklingen blir sjelden eller aldri tema, den er ikke en del av psykologiens selvforståelse og dermed heller ikke dens ansvarsfølelse. Denne gjennomgripende manglende refleksiviteten i psykologprofesjonen medfører at etiske debatter om psykologiens samfunnsansvar og samfunnsetikk blir sjelden kost.

Psykologiens antroposentrisme

Grunnlagsdebattene som føres i psykologifaget, er i all hovedsak internalistiske, eksempelvis: skal vi behandle mennesker med medisiner eller med samtale? Tradisjonelt forbindes det humanistiske element med et filosofisk, kritisk ståsted som utfordrer status quo, men et behandlingsregime uten medisinske modeller vil like fullt operere i det samme rommet. Hva som bedrives i dette rommet, er naturligvis ikke uvesentlig, men det omhandler spørsmålet om hva *innholdet* av psykologien skal være der psykologien allerede ligger som et premiss. Denne i seg selv viktige debatten berører imidlertid ikke det fundamentale spørsmålet om psykologiens mest hensiktsmessige plass for samfunnet og menneskeheten.

Det problematiske ved psykologiens lite utviklede refleksivitet om samfunnsetikk kan nok til dels forklares med dens vektning av individet over samfunnet. Denne tenkningen ligger på mange måter i bunnen av psykologiens etos overhodet: psykologens blikk vil i de fleste sammenhenger trekkes mot mennesket som dens foretrukne objekt. Som vist ovenfor, psykologiens embete som vitenskap, klinisk disiplin og vår tids sjelefrende er innsatt på en politisk tenkning om mennesket. Det er ikke bare snakk om et bestemt menneskesyn, men en antroposentrisme. En antroposentrisme som i den nyliberale tidsalder har blitt et vrengebilde av opplysningsprosjektets en gang så optimistiske forestilling om individets autonomi. Psykologiens vilje gjennom siste halvdel av 1900-tallet til å tenke mennesket som alle tings opphav risikerer i dagens kulturelle klima å fungere som en protestantismens etikk i vår egen tid. I nyliberalismens tidsalder er psykologiens underliggende forestilling om en fast menneskelig natur eller psyché selv blitt skadelig, da nyliberalismens *homo economicus* gjøres retorisk til en nødvendighet og til eneste alternativ.

Psykologien i dag har gjort seg skyldig i å sette et for sterkt fokus på mennesket, som et kontekstløst vesen uten tanke på samfunnet det eksisterer i. Paradoksalt er det derfor at psykologiens selvforståelse om dette utgjøres av forestillingen om at psykologien i større grad må få innflytelse på samfunnsutviklingen for å tale mennesket i forsvar. Denne tankegangen har snudd tingene på hodet. Det forholder seg nettopp slik at psykologien har formet og former den samfunnsutviklingen vi har i dag. Å betvile dette er ansvarsløs positivisme.

Ubehaget ved profesjonskulturen

Det er et paradoks at psykologien som yrke besittes av utøvere som er grunnleggende gode, samvittighetsfulle samfunnsborgere som bare vil det beste for sine klienter, samtidig som de har sitt virke i et system som produserer og profitterer på menneskelige lidelser. Det er ikke noe mål med denne polemikken å rette en kritikk mot den enkelte terapeut. En utbredt misforståelse og gjerne prematur avfeiring av problemkomplekset skissert her oppstår gjerne fordi man antar at en kritikk av psykologiens medløperske rolle i samfunnsutviklingen må forusette en konspirasjonsteori. Ikke slik da som bl.a. Peter Senge har vist i *Den femte disiplinen* (1990/1999), hvordan aktørene i større systemer kan opprettholde et destruktivt system uten at de selv har mulighet for å få øye på det (Senge, 1990/1999). Profesjonens utøvere sosialiseres inn i et system hvor rollene deres i liten grad tillater dem å få øye på problemet: klientenes lidelser blir i det terapeutiske rom til skyggebilder av samfunnsutviklingen som produserer disse lidelsene.

Ut fra perspektivene som er trukket opp om samfunn og psykologi, er psykologien i beste fall utenksom og *amøbisk* - uteologisk formering og deling (differensiering) er dens næringsgrunnlag. Det kritiske er at vekstgrunnlaget sammenfaller med vår tids dominerende ideologi - nyliberalismen - som avhenger av å selge ideen om individuelle løsninger og på veien skaper systematiske ulikheter, stimulerer til hodeløst forbruk, profitterer på menneskelige ulykkelighet og tomhet og motvirker alle forsøk på opprør gjennom assimilasjonen av opprør i det kapitalistiske system. Det kapitalistiske systems evne til å assimilere alle forsøk på kritikk finnes det en rekke eksempler på. Jeansprodusenten Diesel sin reklamekampanje med motiv fra gateprotestene mot WTO-konferansen i Seattle 1999 er ett åpenbart eksempel. De ovenfor nevnte venstreradikale The Clash sin eneste nr. 1-plassering kom da «Should I Stay or Should I Go?» ble brukt i en Levis-reklame. Og Bourdieu, som helt frem til sin død var en svært aktiv kapitalismekritiker, er for de fleste mest kjent for modellen om økonomisk og kulturell kapital som det undervises i på BI som et viktig markedsanalyseverktøy.

Undersøkelsen av psykologiens virkning på samfunnet tegner et dystert bilde av dens sosiopolitiske kraft, i verste fall må den betegnes som en undertrykkende makrostruktur. Det skjebnesvangre som forhindrer psykologiens aktører fra å få øynene opp for dette, er imidlertid dens suksess i å tilby frigjøring på et individnivå. En innvending som gjerne rettes mot systemiske kritikker som reist her, er at ut fra et etisk regnestykke kan ikke terapeuten forsvare å stille sine klienter på barriadene for sine overbevisninger. Nei vel, om man skal ta konsekvensen av det, betyr det også at psykologien heller ikke bør tillegges et ansvar for samfunnet, og *ikke* tillegges en stemme i samfunnsplanlegging og samfunnsdebatt.

Fagkritikk der grunnlagsspørsmål om psykologiens samfunnsetikk stilles, er langt på vei fraværende i psykologiens diskurs. På Innføringskurset til Spesialistutdanning i regi av Psykologforeningen sin etikkdel lærer man at psykologer som rapporterer at de ikke har etiske dilemmaer, trolig er blinde for de etiske utfordringene man står overfor. Hva sier dette da om psykologien som profesjon, gitt dens taushet om samfunnsetiske tema? Om man sammenligner psykologien med sosiologien, så drøftet man nylig i et helt temanummer av *Sosiologisk Tidsskrift* (2005) hvordan sosiologien skal møte den nyliberalistiske utfordring (Christensen & Hjellbrekke, 2005). I psykologien må man langt ned i katalogene over psykologiens underdisipliner (som kritisk psykologi) for å finne noe tilsvarende. Fraværet av en utviklet refleksivitet om samfunnsetikk og samfunnsansvar tilsier at psykologen er en *teknokrat* for samfunnets tannhjul, uten *den intellektuelles* blick og vilje til å bry seg med maskineriets formål.

Avslutning

Spørsmålene reist i lys av det kritiske samfunnsperspektivet er ikke ment å skulle uttømme psykologiens frigjørende kraft for den enkelte. Og selv om det ikke er noe mål å rette kritikk mot en behandlers trofasthet mot, og evne til å følge opp, den hippokratiske ed, vil den praksisen man inngår i, uunngåelig ha en rekkevidde utover den etiske horisonten profesjonen forvalter. Metodiske spørsmål som hva er god terapi, hva er god behandling osv. bør man naturligvis fortsette å diskutere, men så lenge psykologien kan sies å være en medløper for en samfunnsutvikling preget av en dehumaniserende kapitalisme, med stadig mer menneskelig vrakgods som resultat etter sine herjinger, er dette spørsmålet i en forstand underordnet. Dette kan man velge å forstå som et kynisk eller humant perspektiv. Det er med lave forventninger til innfrielse denne artikkelen har etterspurt muligheten av en psykologi som er radikal og etisk bevisst sin tids utfordringer. Historien viser nemlig at psykologiens evne til å tilpasse seg sin tids kulturelle logikk er psykologien fremste forse. Likeledes er psykologiens manglende evne og vilje til å sette spørsmålsteget ved sin tids kulturelle logikk dens fremste garanti for fortsatt suksess. Nissen på lasset reiser dit vognen ruller. Samfunnsbevisste psykologer i alle land, foren eder?

Ole Jacob Madsen
Senter for vitenskapsteori
Universitetet i Bergen
Postboks 7805
5020 Bergen
Tlf. 55 58 27 95
E-post ole.madsen@svt.uib.no

Referanser

- Artesis, P. & Sawyer, M. (2005). Neoliberalism and the Third Way. I D. Johnston & A. Saad-Filho (red.), *Neoliberalism: A critical reader* (s. 177 - 183). London: Pluto Press.
- Barber, B. R. (2007). *Consumed: How markets corrupt children, infantilize adults, and swallow citizens whole*. New York: W.W. Norton & Company.
- Beck, U. (1986/1992). *Risk society: Towards a new modernity*. London: SAGE.
- Beck, U. & Beck-Gernsheim, E. (2002). *Individualization: Institutionalized individualism and its social and political consequences*. London: SAGE.
- Berulfsen, B. & Gundersen, D. (1986). *Fremmedordbok* (15. utg.). Oslo: Kunnskapsforlaget.
- Boltanski, L. & Chiapello, È. (1999/2005). *The new spirit of capitalism*. London: Verso.
- Bourdieu, P. (1998a). *Acts of resistance: Against the new myths of our time*. Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, P. (1998b, desember). *The essence of neoliberalism*. *Le Monde Diplomatique English Edition*. Hentet 25. september 2004, fra <http://www.mondediplo.com>
- Bourdieu, P. & Wacquant, L. (2001). *Nyliberal nytale: Bemerkninger om den nye verdensomspennende vulgariteten*. Hentet 20. juli 2007, fra <http://www.stiftelsenmanifest.no>
- Christensen, K. & Hjellbrekke, J. (red.). (2005). *Sosiologisk Tidsskrift*, 4, 13. Oslo: Universitetsforlaget.
- Clash, The. (1979). *Rudie Can't Fail*. Fra *London Calling* [CD]. New York: CBS.

- Cushman, P. (1990). Why the self is empty. Towards a historically situated psychology. *American Psychologist*, 45, 599 - 611.
- Cushman, P. (1995). *Constructing the self, constructing America: A cultural history of psychotherapy*. Reading, Mass.: Addison-Wesley.
- Dufour, D. (2004, juni). Kunsten å redusere hodene. *Le Monde Diplomatique nordisk utgave*, (6), 20 - 21.
- Foucault, M. (2002). *Forelesninger om regjering og styringskunst*. Oslo: Cappelen akademisk.
- Furedi, F. (2004). *Therapy culture: Cultivating vulnerability in an uncertain age*. London: Routledge.
- Jørgensen, C. R. (2002). *Psykologien i senmoderniteten*. København: Hans Reitzel.
- Kvale, S. (1992). Postmodern psychology: A contradiction in terms? I S. Kvale (Ed.), *Psychology and postmodernism* (s. 31 - 57). London: SAGE.
- Kvale, S. (2003). The Church, the Factory and the Market: Scenarios for Psychology in a Postmodern Age. *Theory & Psychology*, 13 (5), 579 - 603.
- Larsen, K. (2006). Politisk korrekthet og andre feilgrep i psykologien. *Tidsskrift for Norsk psykologforening*, 43, 739 - 742.
- Lash, S., Heelas, P. & Morris, P. (1996). *Detraditionalization: Critical reflections on authority and identity*. Cambridge, Mass.: Blackwell.
- Madsen, O. J. (2004). *Den terapeutiske etos: en analyse av psykologien i senmoderniteten*. Hovedoppgave. Institutt for samfunnspsykologi, Universitetet i Bergen.
- Marsdal, M. E. & Wold, B. (2005). *Tredje venstre: for en radikal individualisme*. Oslo: Oktober.
- Nielsen, G. H. & Lippe, A. L. v. d. (red.). (1993). *Psykoterapi med voksne: fem perspektiver på teori og praksis*. Oslo: TANO.
- Norsk Psykologforening. (1998). *Etiske prinsipper for nordiske psykologer*. Oslo: Norsk Psykologforening.
- Norsk Psykologforening. (2007). Norsk Psykologforening [Hjemmeside]. Hentet 8. august 2007, fra <http://www.psykol.no/>
- Prilleltensky, I. I. (1989). Psychology and the status quo. *American Psychologist*, 44 (5), 795 - 802.
- Rose, N. (1996). *Inventing our selves: Psychology, power and personhood*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rose, N. (1999). *Governing the soul: The shaping of the private self* (2nd ed.). London: Free Association Books.
- Senge, P. M. (1990/1999). *Den femte disiplin: kunsten å utvikle den lærende organisasjon*. Oslo: Egmont Hjemmets bokforlag.
- Taylor, M. (2004, 17. september). We always backed the free market. *The Guardian International Edition*, s. 16. (Kronikk)
- Vetlesen, A. J. (2007, 23. februar). Er kapitalismen konservativ? *Morgenbladet*, s. 44. (Kronikk)
- Weber, M. (1920/2001). *Den protestantiske etikk og kapitalismens ånd*. Oslo: De norske bokklubbene.
- Aanonsen, A.-M. (2005). Ny landsmøteperiode. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 42, 152.
- The Norwegian Psychological Association established a goal for the period 2005 to 2007 whereby the impact of psychology on planning and development in Norwegian society would be reinforced. Ironically, the work of Foucault, Rose and Cushman show that psychology has played a fundamental role in the development of liberal governments throughout the 20th century. Psychology has also contributed significantly to the creation of a neo-liberal consumer culture of late modernity. The bond between psychology and political and ideological processes represents a challenge to psychology's explicitly stated parameter governing ethical behaviour in society. The author encourages debate

on this subject, maintaining that psychology tends to understand itself as a non-political enterprise capable only of positive contributions towards society.

Keywords: sociology of science, social ethics, values, power, ideology, consumer culture, neo-liberalism